

Novověká jímka na hradě Košumberku

Jan Musil

Modern Period Cess-Pit from Košumberk Castle

Abstract: *During the reconstruction of Košumberk Castle (Chrudim District, Pardubice Region) in 1976, a brick cess-pit was discovered. Based on finds analysis (esp. glass and pottery), the cess-pit has been dated to the 16–17th century.*

Keywords: *Košumberk – cess-pit – pottery – glass – Early Modern Period*

Úvod

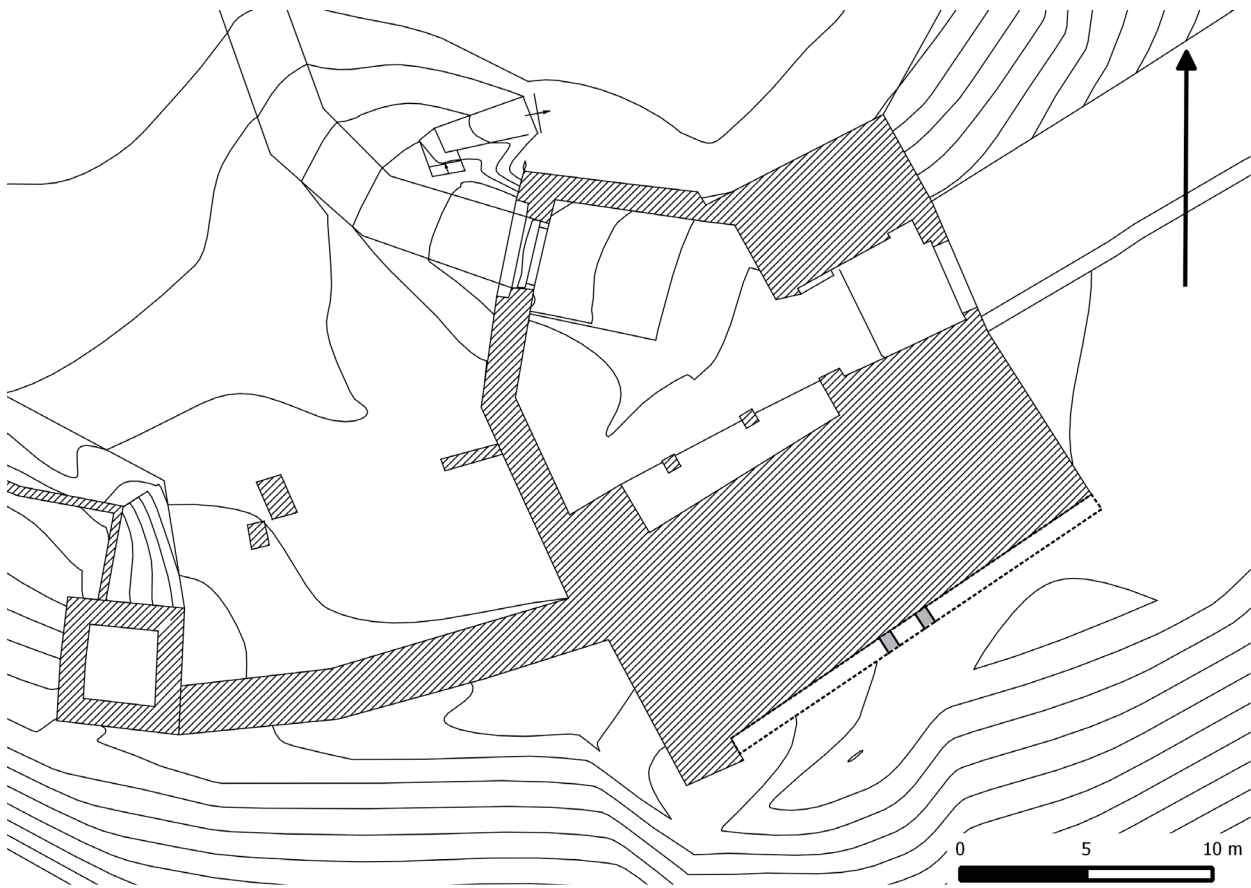
Zřícenina hradu Košumberka je výraznou dominantou východního břehu říčky Novohradky nedaleko městečka Luže (obr. 1). Je určitým protipólem další dominantní polohy, kterou představuje vrch Chlumek s barokním kostelem Panny Marie a přilehlou jezuitskou rezidencí. Z geografického hlediska hrad Košumberk leží při úpatí Železných hor, ale náleží k Chrudimské tabuli. Pod hradem protéká říčka Novohradka, která v těchto místech opouští úzké a sevřené údolí, které se otevírá do roviny Chrudimska. Právě toto místo a výrazný skalní suk byly využity k postavení hradu. Ze sídelně geografického hlediska se jedná o samotný okraj staré sídelní oblasti (Voráček a kol. 2010, zde shrnutí dosavadního poznání).

Archeologicky je hradní zřícenina systematicky sledována již od 20. let 20. století (Frolík – Sigl 2002, 61–77; Herout 1957; Jeníček 1912; Sedláček 1935, 64–109; Wirth 1902). V souvislosti s tím bylo získáno i značné množství archeologických nálezů, především zásluhou Družstva pro záchranu hradu Košumberka. Tento rozsáhlý archeologický fond je postupně zpracováván a zpřístupňován formou jednotlivých studií a katalogů (Dudková – Máchová – Musil 2011; Frolík – Musil 2015b; 2016). Regulérní archeologický výzkum vstoupil na plochu hradu až v 70. letech minulého století, a to v souvislosti s rozsáhlou úpravou zříceniny v letech 1973 až 1977 NP GEOINDUSTRIA Jihlava. Systematické sledování Luže a jejího nejbližšího okolí probíhá přibližně od roku 2000, na hradě samotném od roku 2008 (srov. Musil 2016).

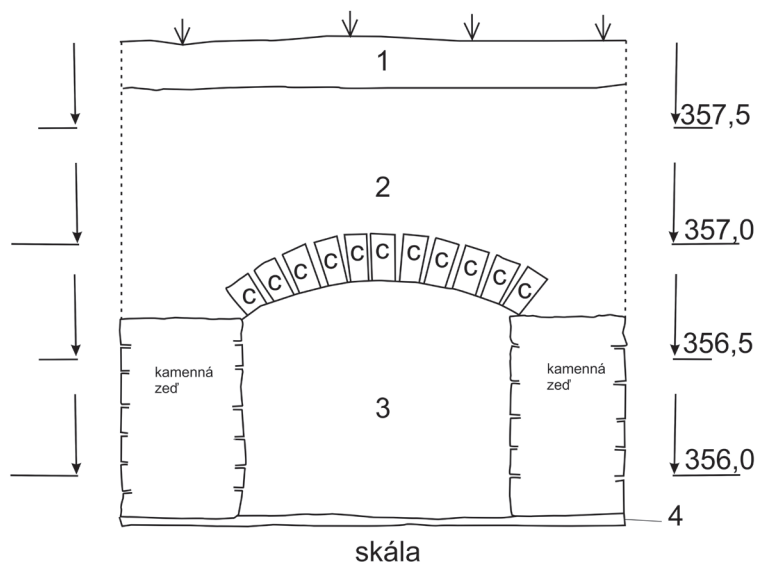
Naše pozornost se zaměří na dokumentaci renesanční jímky objevené při budově purkrabství v roce 1976 (obr. 2 a 3). Z výplně tohoto objektu byla získána poměrně pestrá kolekce nálezů, z níž byla doposud publikována pouze poklička na džbán (obr. 10:1) náležející do okruhu jihomoravských novokřtěnských fajánsí (Musil 2018).

Obr. 1. Košumberk (okr. Chrudim). Plán hradu. Poloha jímky je zvýrazněna černou šipkou. Zaměření GEO-CZ, upravil autor. – *Abb. 1.* Košumberk (Bez. Chrudim). Burgplan. Der Abfallbehälter durch eine Pfeile bemerkt. Vermessung GEO-CZ, bearbeitet von J. Musil.

Obr. 2. Košumberk (okr. Chrudim). Polohopisné zaměření polohy jámky objevené v rýze u objektu purkrabství v roce 1976. Zaměření GEO-CZ, upravil autor. – *Abb. 2.* Košumberk (Bez. Chrudim). Der Situationsplan des Behälters, der in den Graben bei der Burggrafschaftsgebäude im Jahre 1976 entdeckt wurde. Vermessung GEO-CZ, bearbeitet von J. Musil.

Obr. 3. Košumberk (okr. Chrudim). Jihovýchodní řez jámkou. 1 – drn, 2 – vrstva obsahující zbytky cihel, malty a keramiky, 3 – sypká šedohnědá vrstva obsahující četné zlomky keramiky, kostí, skla a dalších artefaktů, 4 – vrstvička maltoviny, – 5 nefelinová skála. Kresba J. Musil. – *Abb. 3.* Košumberk (Bez. Chrudim). Südöstliches Profil. 1 – Rasen, 2 – Schicht mit den Resten von Ziegeln, Mörtel und Keramik, 3 – Schicht des Schüttmaterials mit den reichen Bruchteilen von Keramik, Knochen, Gläser und weiteren Artefakte, 4 – Mörtelschicht, 5 – Nephelinfelsen. Zeichnung J. Musil.

Stručné dějiny hradu

Hrad se poprvé připomíná v predikátu Ojře z Košumberka k roku 1318 (Sedláček 1935, 96–97; Durdík 2000, 282–283). Hradu se následně zmocnil Bohunek z Popovce (Pfafenthalu). Hrad následně několikrát měnil majitele, až jej v roce 1372 koupili bratři Diviš, Mstislav, Slavata a Ješek z Chlumu. Hrad se stal sídlem tohoto rodu (Slavatové z Chlumu a Košumberka) na další tři století. Naše pozornost se zaměří zejména na novověké období.

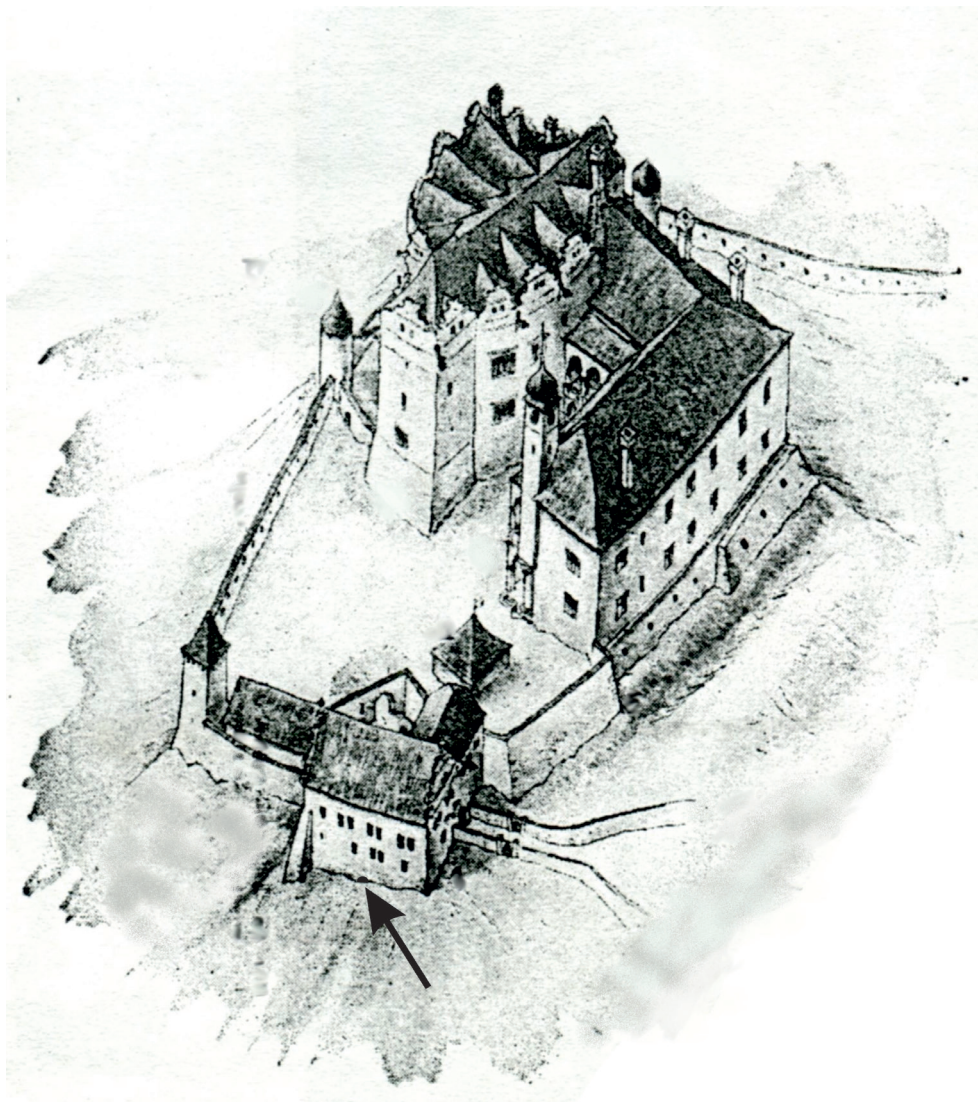
Diviš III. hradní areál rozšířil a opevnil další hradební linií s válcovitými věžemi a branou v předhradí. K datování této stavby v duchu pozdní gotiky snad přispívá datum 1544 na bráně (Poche a kol. 1978, 119). Mnohem podstatnějším impulsem k rozsáhlé přestavbě či znovuvýstavbě hradu byl požár dne 18. července 1573, kdy hrad zapálil blesk. Hrad byl opraven a především rozšířen o dvoukřídlový renesanční palác s arkádovým ochozem obráceným do nádvoří (tzv. Nový palác). S manželkou Alžbětou z Hradce měl pět synů (Adama, Jindřicha, Michala, Albrechta a Zachariáše), kterým hrad připadl po Divišově smrti v roce 1575. Již v roce 1577 si bratři otcovský majetek rozdělili a hrad Košumberk získal Jindřich. Jeho manželkou byla Kunka Černčická z Kácova, která držela panství Chropyně na Moravě. Diviš zemřel snad v roce 1599 a košumberské panství přešlo v roce 1603 na jeho syna Diviše Lacemboka. Jeho manželkou se stala Veronika ze Žerotína. Hrad (nebo spíše již zámek) byl stavebně i nadále zvelebován (srov. obr. 4). Dokladem toho je úprava či výstavba budovy purkrabství, zdobená sgrafitem a letopočtem 1614 (Poche a kol. 1978, 119). O podobě interiérů nás informuje popis z roku 1623 (Sedláček 1935, 100). Důvodem sepsání vybavení hradu byla konfiskace majetku za účast na stavovském povstání. Té se Diviš Lacembok nedomohl, protože v únoru 1623 umírá. Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka z katolické větve rodu se snažil konfiskaci zabránit. Panství získal nejprve jako zástavu a následně ho koupil, aby ho v roce 1634 prodal Divišovu synovi Jindřichu Vilémovi. Jindřich Vilém v roce 1654 umírá a v roce 1657 ho následuje dcera Johana Barbora. Košumberk připadl pozůstalé manželce Marii Maxmiliáně. Soupis vybavení hradu z roku 1666 ho charakterizuje jako zvetšelé a mnohem skromnější než v roce 1623. Hrad ztrácí rezidenční funkci v roce 1684, protože Marie Maxmiliána se stěhuje do nově postavené (v roce 1682) jezuitské rezidence na blízkém Chlumku. Po její smrti roku 1690 připadl hrad jezuitům, kteří hrad k bydlení nevyužívali. V roce 1769 se poprvé zmiňuje hrad jako neobyvatelný (Sedláček 1935, 103). Užíváno bylo nadále zřejmě jenom purkrabství, nikoliv však ke stálému bydlení.

Popis nálezové situace

V roce 1976 prováděl NP GEOINDUSTRIA Jihlava rekonstrukční práce na hradě Košumberku, archeologický dohled nad výkopovými pracemi provádělo tehdy Krajské muzeum východních Čech v Hradci Králové pod vedením J. Sigla (Sigl 1977; 1981; Sigl – Vokolek 1977, 8). Naše pozornost se zaměří na zemní práce u budovy purkrabství, kde došlo k objevu jímky z novověkého období. Výzkum byl proveden formou archeologického dohledu nad zemními pracemi, při zjištění archeologických situací bylo provedeno jejich začištění a dokumentace formou terénního popisu¹ převedeného do skicy (obr. 2 a 3). Fotodokumentace nebyla vzhledem k velké časové tísní provedena.

Podél jihovýchodní obvodové zdi budovy purkrabství byla pracovníky stavební firmy vyhloubena rýha o šířce 0,7 m. Ve vzdálenosti 8 m od nároží budovy purkrabství byla odhalena dvojice kamenných zdí z hrubě opracovaných kamenů o mocnosti 0,5 m.

Koruny zdí se nalézaly v hloubce 1,2 m od povrchu. Maximální dochovaná výška zděných konstrukcí dosahovala 0,85 m. Prostor vymezený výše zmiňovanými zdmi dosahoval šířky 1,2 m. Obě zdi byly zapuštěny do jihovýchodního zdiva budovy a pokračovaly jihovýchodním směrem za hranice výkopu. Vzhledem k časové tísní nebyl další průběh zdí sledován. Terén se v těchto místech

Obr. 4. Košumberk (okr. Chrudim). Rekonstrukce hradu z doby kolem roku 1600. Místo nálezu označuje šipka. Podle J. Herouta (1957) upravil autor. – *Abb. 4.* Košumberk (Bez. Chrudim). Rekonstruktionsvorschlag um 1600. Fundort bezeichnet eine Pfeile. Nach J. Herout (1957) bearbeitet von J. Musil.

skláněl, z čehož J. Sigl (1977) vyvodil, že obě zídky mohly vybíhat někam na tento terénní předěl. V horní části byl prostor vymezený zídkami uzavřen cihlovou klenbou o výšce 0,9–1 m. Vstup do objektu se patrně nalézal na jihovýchodní straně, kam se dno objektu svažovalo. Z terénního popisu, bohužel, nevyplývá, v jakém stratigrafickém vztahu byly obě zídky se zdívkou budovy purkrabství. Popsána byla pouze stratigrafická situace zjištěná v prostoru mezi oběma popisovanými zídkami. Geologické podloží ve výkopu tvořil zvětralý terciérní alkalický olivinický bazalt (obr. 3:5), který se nalézal v hloubce 2,1 m od povrchu. Na skalní podloží byly založeny výše popisované zídky, mezi nimiž přímo na skalní podloží nasedala vrstvička maltoviny (obr. 3:4), která jevila tendenci sklánět se jihovýchodním směrem. Vlastní výplň objektu tvořila sypká šedohnědá vrstva obsahující četné zlomky keramiky, skla a dalších artefaktů o mocnosti 0,8 m (obr. 3:3). Prostor uzavírala cihlová klenba o mocnosti 0,25 m. Situaci překryla kompaktní vrstva obsahující zbytky cihel, malty a keramiky o mocnosti 0,85 m (obr. 3:2). Stratigrafickou situaci uzavřelo uložení vrstvy zahradního drnu (obr. 3:1) o mocnosti 0,2 m na kótě 357,88 m n. m. Celý objekt lze jednoznačně interpretovat jako novověkou odpadní jámku, která byla po zániku své funkce zasypána.

Nálezy

Celkem bylo vyhodnoceno 161 zlomků o celkové hmotnosti 3818 g. Materiálové skupiny zastupovaly zlomky keramiky (142 ks), stavební keramiky (1 ks), železa (1 ks) a skla (17 ks). Celý soubor nálezů je deponován v archeologické sbírce Muzea východních Čech v Hradci Králové pod př. č. 112/76.

Nalezenou keramiku (142 ks) o celkové hmotnosti 3583 g lze na základě makroskopicky po-
stižitelných vlastností² rozčlenit do osmi základních technologických skupin, které mají rovněž
chronologický význam. Technologické skupiny jsou označeny trojmístným alfanumerickým kódem,
první číslice kódu označuje dataci,³ další číslice se pak vztahuje ke konkrétnímu řazení v rámci per-
manentně rozšiřované databáze technologických skupin v regionu (Frolík – Musil – Sigl s. d.).

Popis zastoupených technologických skupin

220 „hrubší oxidační zboží“

1. okrová až béžová
2. kamínky 0,5–1 mm
3. okrový
4. oxidační, opticky tvrdý
5. středně hrubý, ostřívo vystupuje na povrch, vytáčení
6. Ra9, NH3

221

1. oranžová
2. malé kamínky 0,3–0,5 mm, slída
3. světle hnědý, okrový, oranžový
4. oxidační, opticky měkký
5. středně hrubý, ostřívo vystupuje na povrch, obtáčení
6. Ra12

225 „kamenina“

1. hnědá, šedá, žlutá
2. slinutý
3. šedý
4. oxidační, velmi tvrdý
5. pečlivě upravený povrch vně, solná glazura hnědých tónů, uvnitř deformační rýžky
6. –

304 „fajáns“

1. bílá opakní cínčitoolovnatá glazura s malbou
2. mikroskopické ostřívo
3. béžový, červený, oranžový
4. oxidační, opticky měkký
5. hladký, jemný, vytáčení
6. –

305 „mezzomajolika oranžová“

1. uvnitř světle oranžová transparentní glazura s proškrabávaným ornamentem, vně rezná okrová, oranžová
2. mikroskopické ostřívo

3. okrový, oranžový, červený
4. oxidační, opticky střední až měkký
5. jemný pečlivě upravený povrch, krytý transparentní glazurou, proškrabávaný ornament, hladký, modelační rýžky
6. –

307 „kukačkou a štětcem malované zboží“

1. oranžová, okrová, zelená, nástřepí, červenooranžový střep
2. mikroskopické ostřívo
3. oranžový, okrový, cihlově červený
4. oxidační, opticky střední
5. jemný pečlivě upravený povrch, hladký, modelační rýžky
6. –

311 „glazovaná oxidační bez nástřepí I“

1. okrová a oranžová, uvnitř částečně transparentně glazovaná, žlutá, nazelenalá, nahnědlá
2. jemné plavené těsto, mikroskopické ostřívo
3. okrový, oranžový
4. oxidační, opticky střední
5. jemný pečlivě upravený povrch, hladký, modelační rýžky
6. –

312 „glazovaná oxidační bez nástřepí II“

1. běloběžová, uvnitř částečně transparentně glazovaná, žlutá, nazelenalá, nahnědlá
2. jemné plavené těsto, mikroskopické ostřívo
3. bílý, běloběžový
4. oxidační, opticky střední
5. jemný pečlivě upravený povrch, hladký, modelační rýžky
6. –

Jak bylo naznačeno výše, užití jednotlivých technologických skupin má i zásadní chronologický význam. Nejstarší horizont představují zlomky režné oxidačně vypalované hrnčiny s hrubějším písčítým těstem (technoskupina 220 – 6 ks, 79 g; 2,37%), která se vyskytuje jak v městě Chrudimi, tak i na hradech Rabštejnec (technoskupina Ra9 – Musil 2009, 49 – Tab. 1) a Nové Hrady (technoskupina NH 3 – Frolík – Musil – Sigl s. d.), kterou je možno klást na konec 15. a do první poloviny 16. století. Shodně datované je i o něco jemnější, pečlivěji provedené režné oxidačně vypalované keramické zboží (technoskupina 221 – 6 ks, 38 g; 1,14%), kterou rovněž mimo chrudimského městského prostředí zaznamenáváme i na hradě Rabštejnku (technoskupina Ra12 – Musil 2009, 49 – Tab. 1). Kamenina (technoskupina 225) je v souboru zastoupena pouze dvěma zlomky o celkové hmotnosti 60 g (1,8%). Další technologické skupiny plně náleží do novověkého období. Čtyřmi zlomky je v souboru zastoupena fajáns s bílou opakní cíníčitoolovnatou glazurou a s malovaným dekorem (technoskupina 304) o hmotnosti 87 g (2,86%). Shodně čtyřmi zlomky je v souboru zastoupena i oranžová mezzomajolika s proškrabávaným vzorem (technoskupina 305) o celkové hmotnosti 105 g (3,15%). Šesti zlomky je zastoupeno jemné glazované keramické oxidační zboží malované kukačkou či štětcem (technoskupina 307) o celkové hmotnosti 109 g (3,27%). Celkem 34 zlomky je zastoupeno glazované oxidačně pálené keramické zboží s lomem okrové až oranžové barvy (technoskupina 311) o celkové hmotnosti 816 g (24,51%). V souboru dominuje glazované oxidačně vypálené zboží s lomem bělošedé barvy (technoskupina 312) se 78 zlomky o celkové hmotnosti 2035 g (61,13%).

Soubor obsahuje jak keramiku kuchyňskou, tak i keramiku stolní, kterou doplňují nálezy dutého skla (viz níže). Žádný tvar se nedochoval v kompletní podobě, nicméně do výplně objektu se musely alespoň některé nádoby dostat celé (srov. slepitelná torza na obr. 10 a 12). Kuchyňská keramika je zastoupena převážně zlomky hrnců z minimálně 30 jedinců. Okrajové profilace u hrnců (typové zařazení podle Zápotocký 1978) jsou zastoupeny pozdními deriváty vytažených okrajů a okružích s vnitřním prožlabením (typ 393 – 1x; typ 523 – 1x; typ 561 – 1x; typ 591 – 1x – obr. 6:2, 7:9, 9:4 a 14:7), okrajů přehnutých ostrých (typ 612 – 1x; typ 632 – 1x – obr. 7:7) a okrajů zavínutých a kyjovitých (typ 822 – 1x; typ 831 – 2x; typ 832 – 1x; typ 836 – 1x; typ 851 – 3x; typ 852 – 4x – obr. 5:2–6, 6:2, 7:3, 7:6, 7:8, 7:10, 7:11, 8:1, 8:2, 8:7, 9:5, a 13:2). Hrnce byly menších až středních rozměrů, průměr okraje kolísá mezi 70–190 mm, průměr dna 70–140 mm. Hrnce byly vybaveny páskovými taahanými uchy a na vnitřní straně byly opatřeny transparentní glazurou oranžové, žluté, případně zelené barvy. Celkem u 13 jedinců byla zjištěna výzdoba sestávající se z jedné či více vodorovných rýh v podhrdlí (obr. 5:2–3, 6:2, 7:7–8, 7:10, 8:1–2, 8:5, 8:7, 13:2 a 14:7). Na základě profilace a celkového habitu lze nádoby datovat do 16. – poloviny 17. století. Mezi kuchyňskou keramiku lze zařadit i zlomek pernice s vodorovným obloukovitým okrajem s vnější plochou zduřelou (typ M232 – Zápotocký 1978), který je možné datovat do 16. století (obr. 13:1). Pánev je v souboru zastoupena pouze čtyřmi zlomky, z toho jedním zlomkem okraje (typ P22 – Zápotocký 1978 – obr. 5:5).

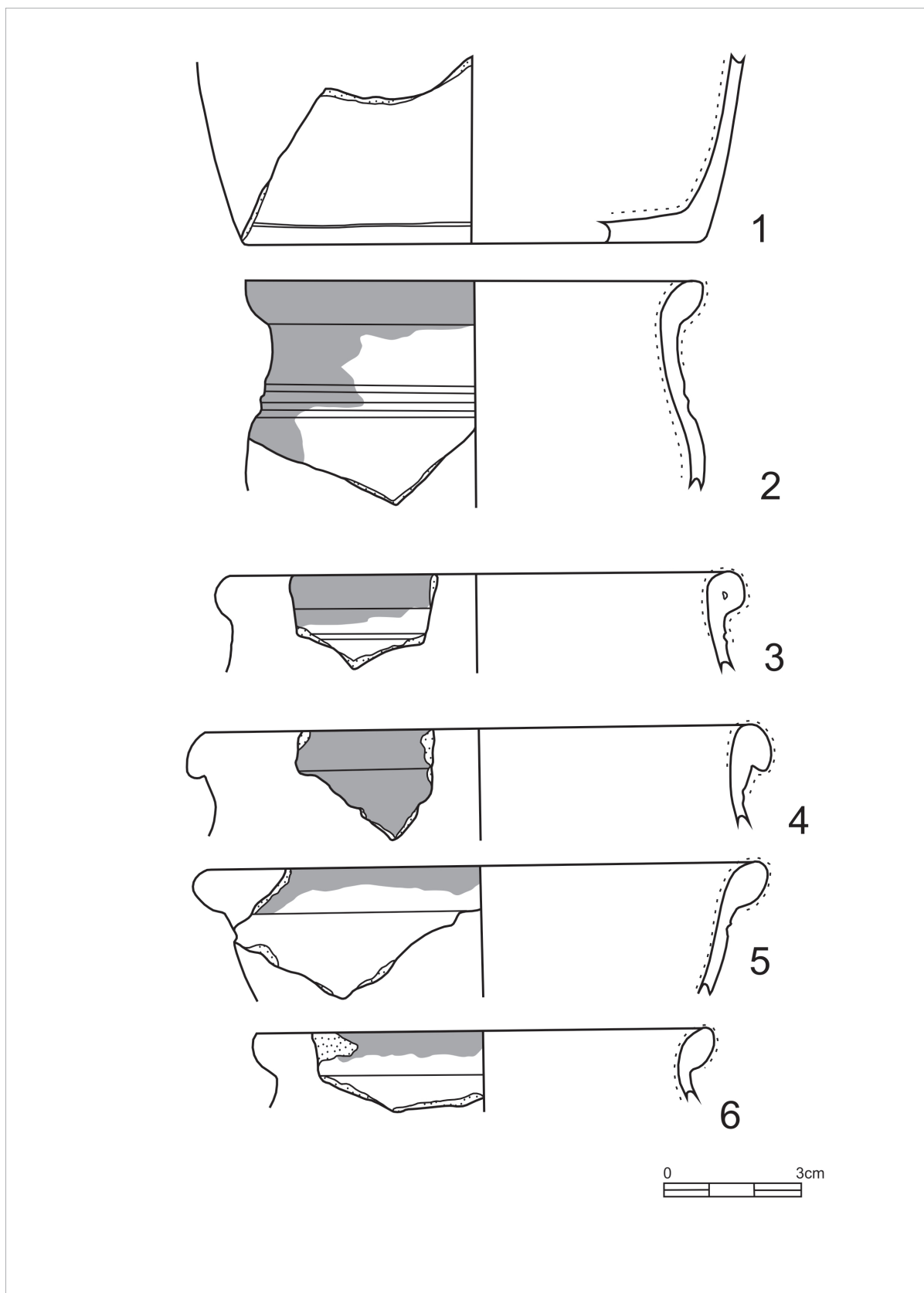
Džbány byly v souboru zastoupeny celkem třemi různými jedinci. Okrajová profilace byla registrována pouze v jediném případě, jednalo se o okružích s lištou (typ 561 – Zápotocký 1978). Jeden jedinec nesl výzdobu v podobě rytých stylizovaných tulipánů (obr. 10:2), druhý džbán byl zdoben prostou oběžnou šroubovicí.

Poklička je v souboru zastoupena jediným kompletně zachovaným jedincem (obr. 10:1). Typově se jedná o pokličku s límcem nebo též s vnitřním žebrem. Tento typ prezentují tvary s mírně zešíkmenými stěnami a zvýšeným středem, v němž je umístěn knoflík prostého tvaru. Nalezený artefakt lze jednoznačně zařadit do okruhu raně novověkých fajánsí, které byly na jižní Moravě vyráběny sektou novokřtěnců. Tyto pokličky se kladou do souvislosti se džbány s kulovitým tělem. Nejbližší analogií jsou nálezy z novověkého smetiště ve Strachotíně. Jiří Pajer (2001, 18) datuje fungování smetiště na lokalitě mezi léta 1588 až 1622. Spodní hranici tohoto intervalu představuje nález zlaté mince z roku 1588 a horní hranici mísa s letopočtem 1622. Podobně je interpretován fragment pokličky s límcem ze zasypaného sklepa z domu zbrojního písaře na Pražském hradě (Blažková–Dubská 2007, 19, Fig. 10:9). Tento sklep byl patrně zasypán ve 2. polovině 16. až na počátku 17. století (Blažková–Dubská 2007, 38). Ačkoliv horní vrstvy smetiště vznikaly ještě ve 2. polovině 17. století, výše uvedené nálezy spadají do staršího období. Nalezená poklička představuje doklad dálkových kontaktů s jihomoravským prostorem. Její přítomnost na hradě nemůžeme vysvětlit běžným obchodním kontaktem, neboť hrad se nalézá mimo distribuční oblast novokřtěnecké fajánse. Předmět se do východních Čech dostal pravděpodobně formou věna či daru skrze manželku Diviše Lacemboka – Veroniku ze Žerotína (srov. Musil 2018 – zde další literatura).

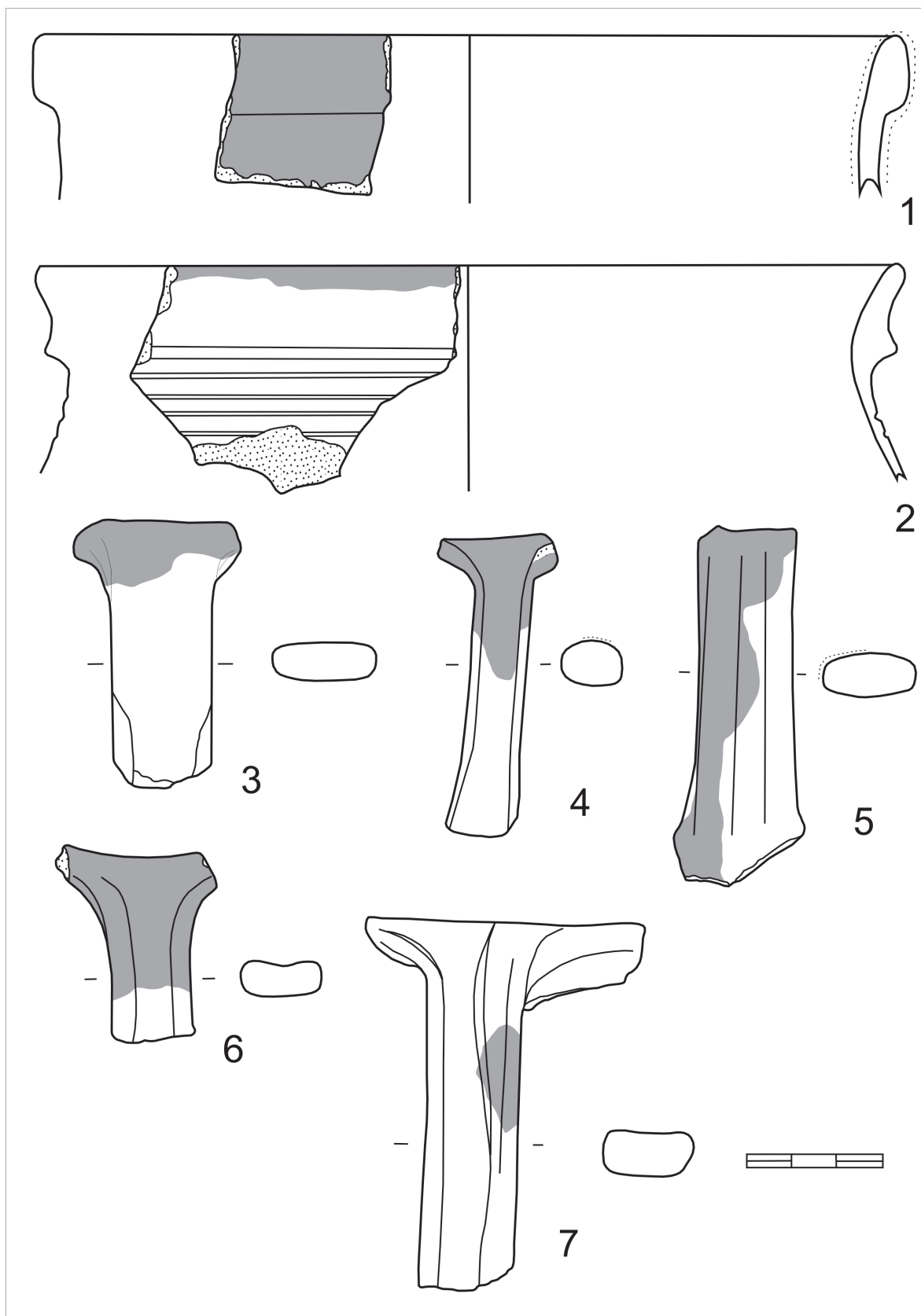
Pohár je v souboru zastoupen pěti zlomky ze spodní části jednoho jedince zdobeného oběžnou šroubovicí (obr. 14:2).

Z kameninové nádoby nejasného tvaru a funkce byly získány dva drobné nezdobené zlomky. Provenienci nelze doposud jednoznačně určit.

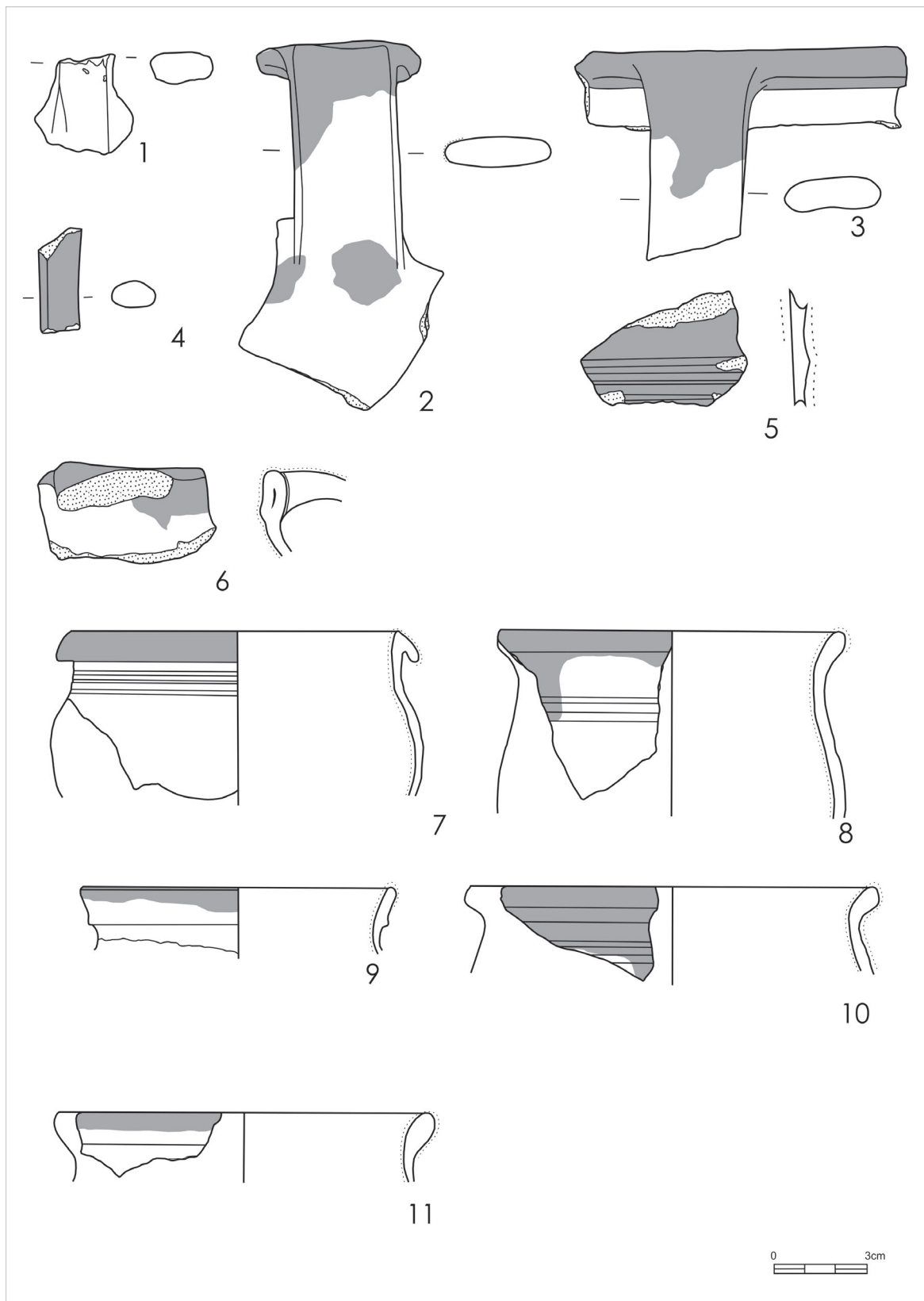
Zajímavým nálezem jsou zlomky z pěti jedinců miniaturních nádobek opatřené světle oranžovou a zelenou transparentní glazurou, které jsou zdobeny kolkováním (obr. 9:1–4). Skutečným předobrazem by mohly být např. žlutooranžově glazované kameniny waldenburského okruhu, mezi nimiž ale takové tvary nejsou doposud známy (srov. Scheidemantel – Schifer 2005).

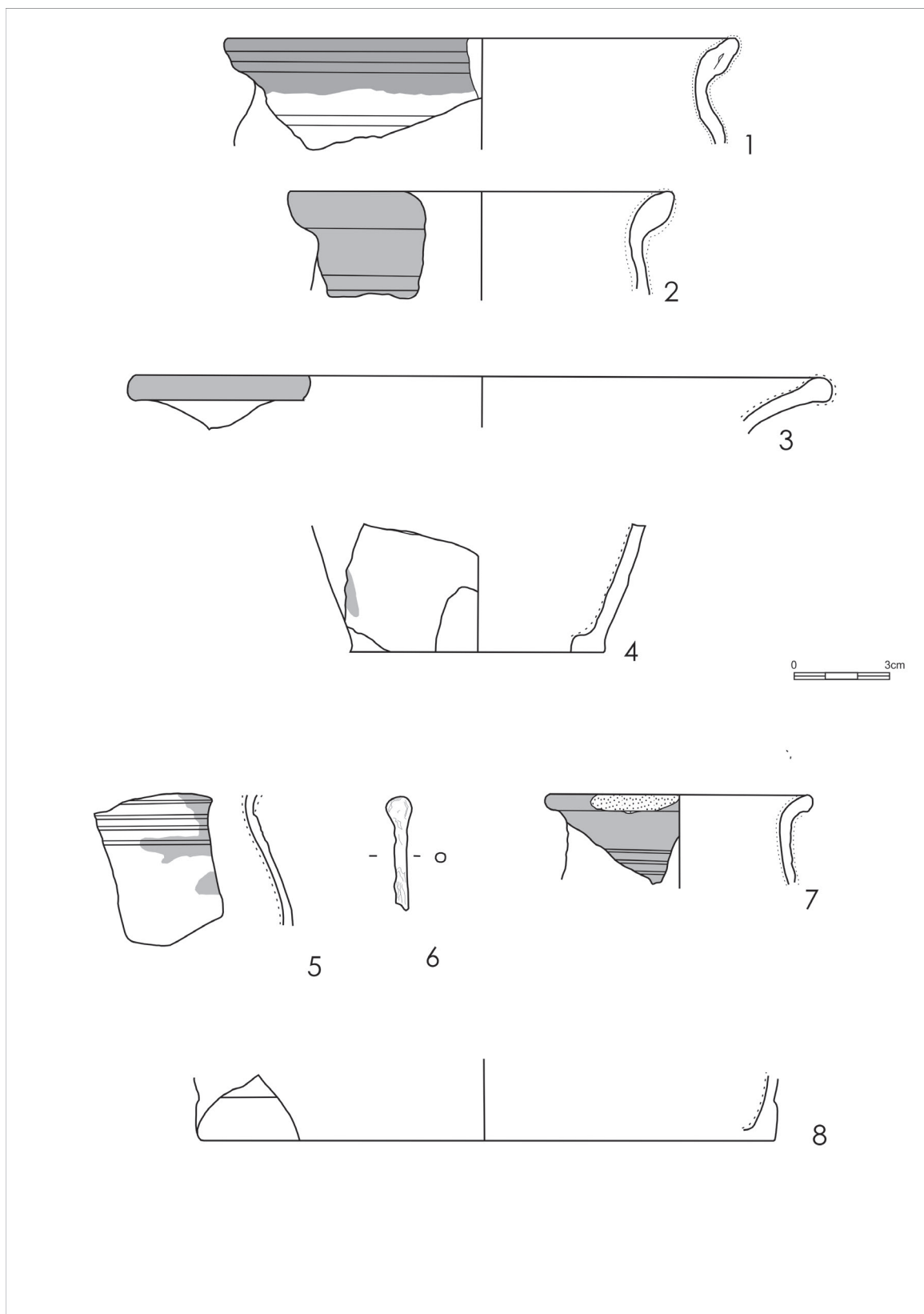
Obr. 5. Košumberk (okr. Chrudim). Jímka u budovy purkrabství. Keramika. Př. č. 112/76, sáč. 1. 1 – 1/12, 2 – 1/13, 3 – 1/14, 4 – 1/15, 5 – 1/16, 6 – 1/17. Kresba M. Rohlenová. – **Abb. 5.** Košumberk (Bez. Chrudim). Abfallbehälter beim Burggrafschaftsgebäude. Keramik. Nr. 112/76, Beutel 1. Zeichnung M. Rohlenová.

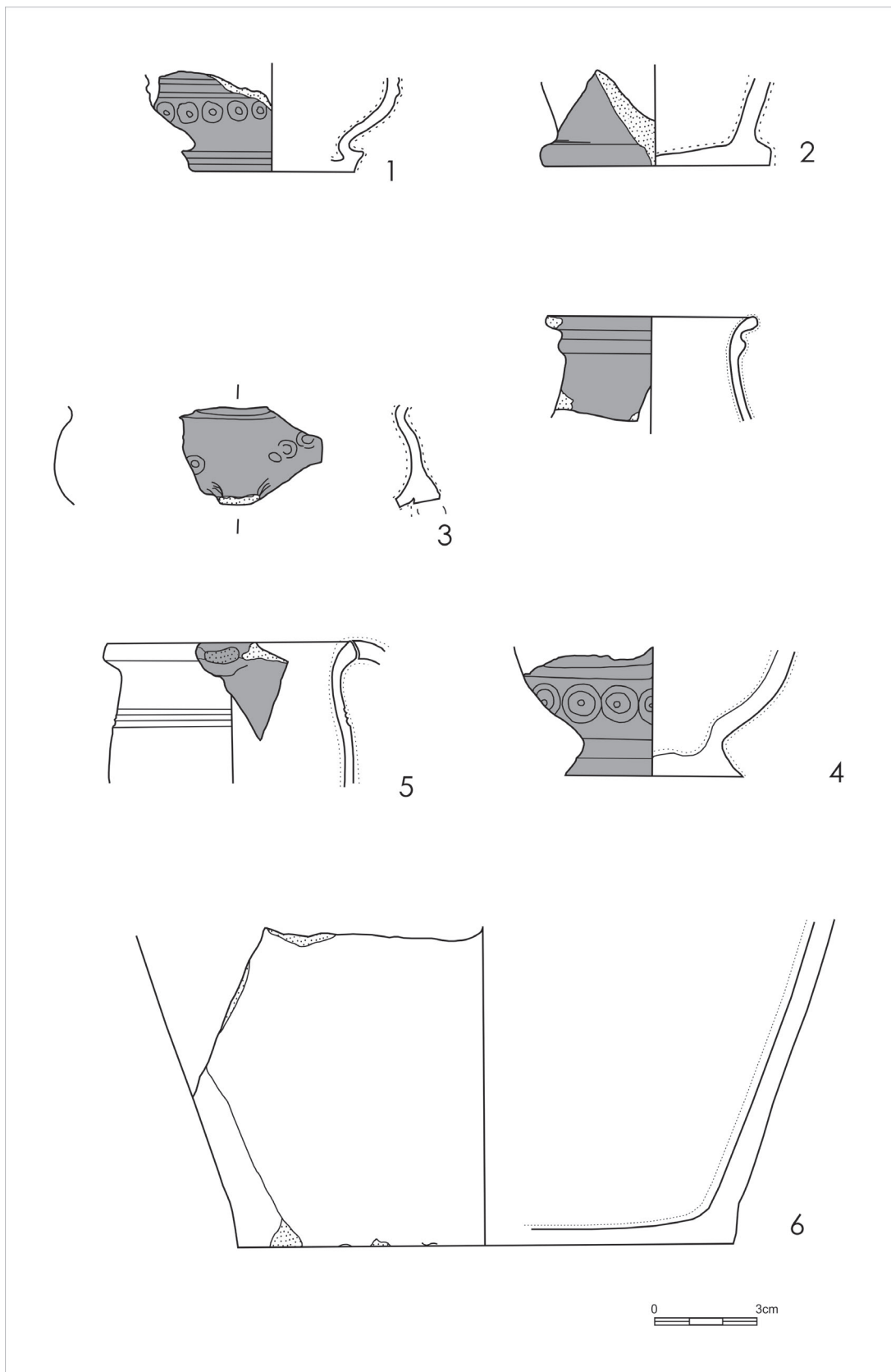
Obr. 6. Košumberk (okr. Chrudim). Jímka u budovy purkrabství. Keramika. Př. č. 112/76, sáč. 1. 1 – 1/18, 2 – 1/19, 3 – 1/20, 4 – 1/21, 5 – 1/22, 6 – 1/23, 7 – 1/24. Kresba M. Rohlenová. – **Abb. 5.** Košumberk (Bez. Chrudim). Abfallbehälter beim Burggrafschaftsgebäude. Keramik. Nr. 112/76, Beutel 1. Zeichnung M. Rohlenová.

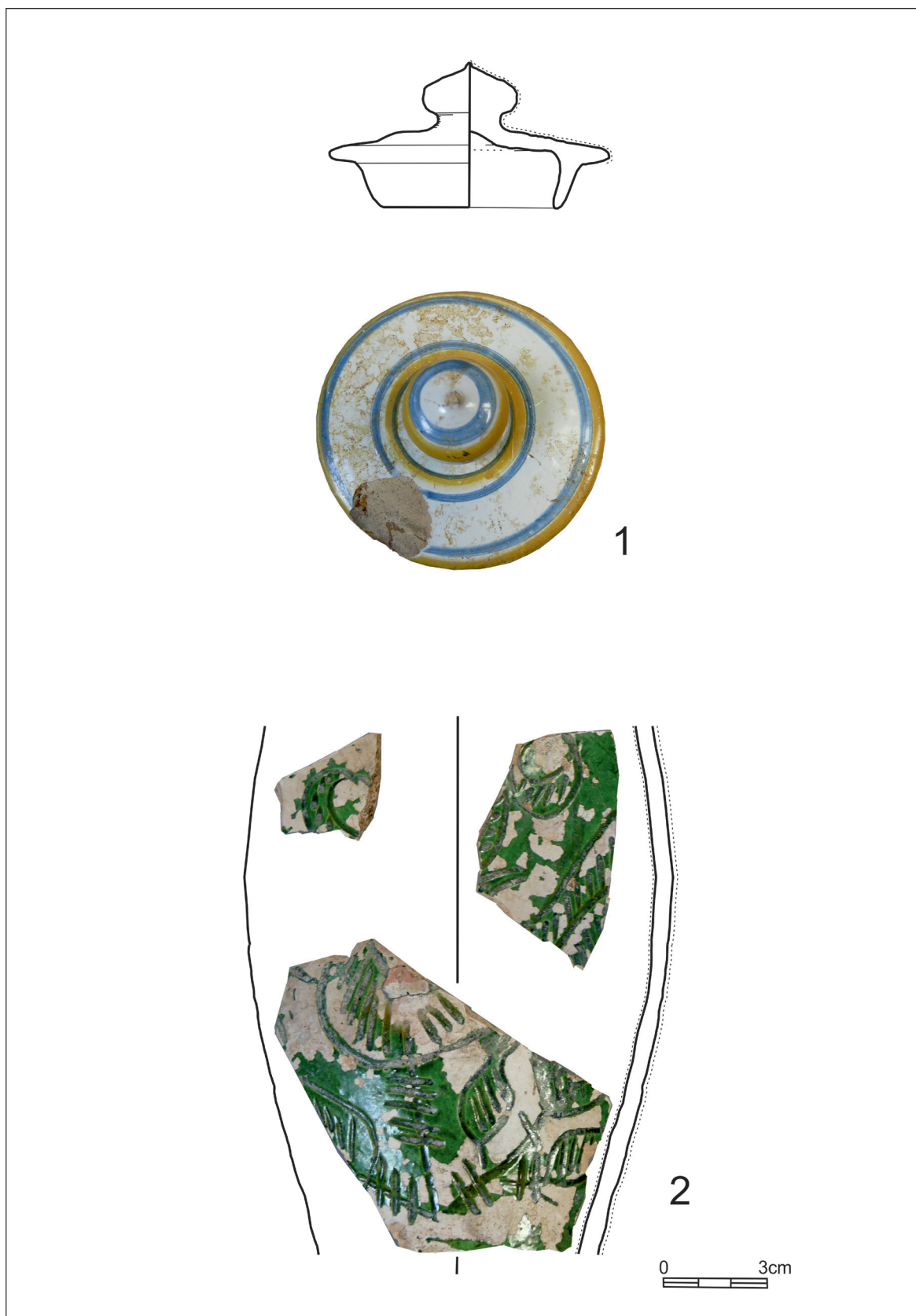
Obr. 7. Košumberk (okr. Chrudim). Jímka u budovy purkrabství. Keramika. Př. č. 112/76, sáč. 1. 1 – 1/25, 2 – 1/26, 3 – 1/27, 4 – 1/37, 5 – 1/38, 6 – 1/43, 7 – 1/28, 8 – 1/29, 9 – 1/30, 10 – 1/31, 11 – 1/32. Kresba J. Musil a M. Rohlenová.
 – **Abb. 7.** Košumberk (Bez. Chrudim). Abfallbehälter beim Burggrafschaftsgebäude. Nr. 112/76, Beutel 1. Zeichnung J. Musil und M. Rohlenová.

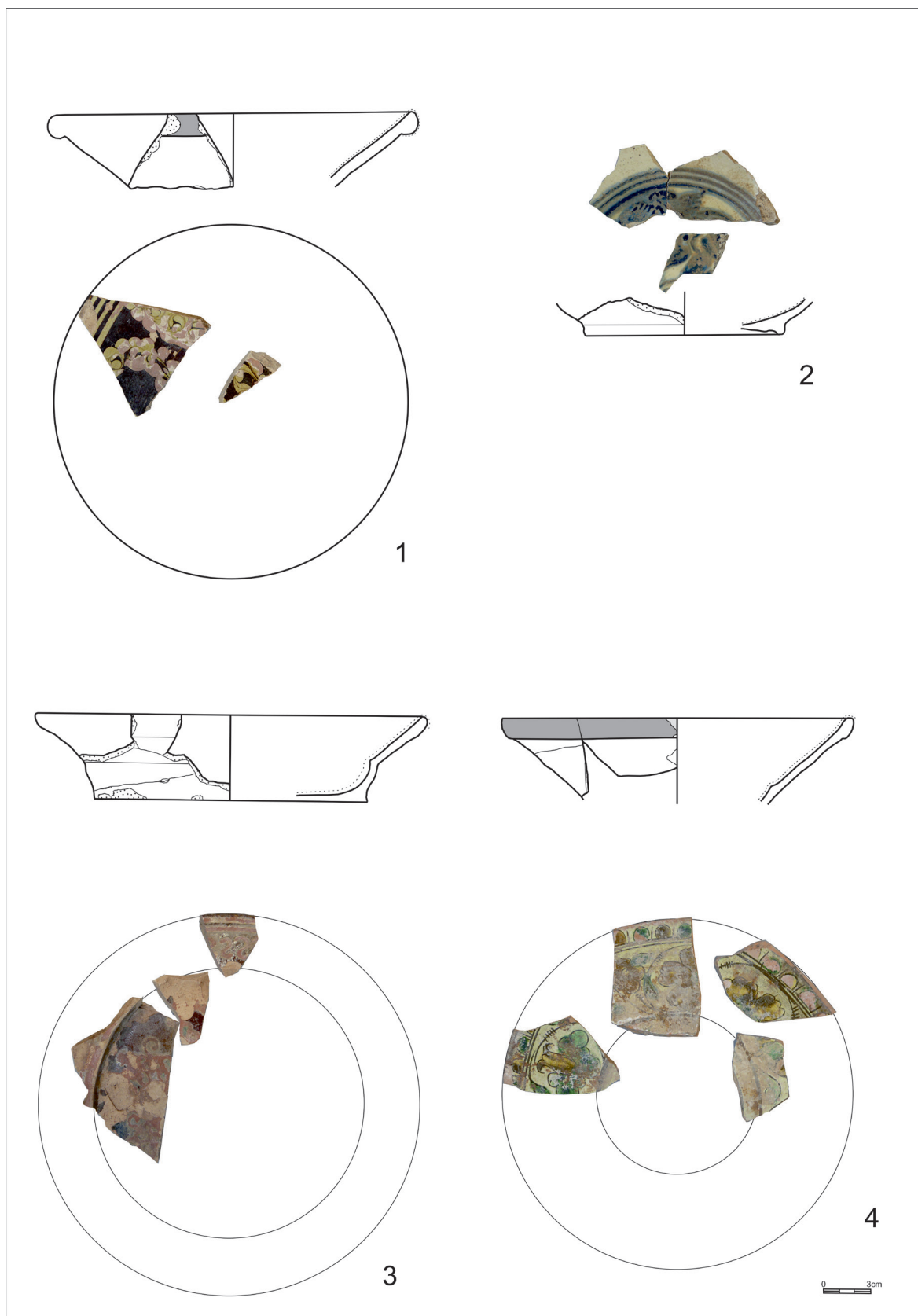
Obr. 8. Košumberk (okr. Chrudim). Jímka u budovy purkrabství. 1 – 6, 8 – Keramika, 7 – železo. Př. č. 112/76, sáč. 1. 1 – 1/33, 2 – 1/34, 3 – 1/35, 4 – 1/36, 5 – 1/39, 6 – 1/40, 7 – 1/41, 8 – 1/42. Kresba J. Musil. – **Abb. 8.** Košumberk (Bez. Chrudim). Abfallbehälter beim Burggrafschaftsgebäude. 1 – 6, 8 – Keramik, 7 – Eisen. Nr. 112/76, Beutel 1. Zeichnung J. Musil.

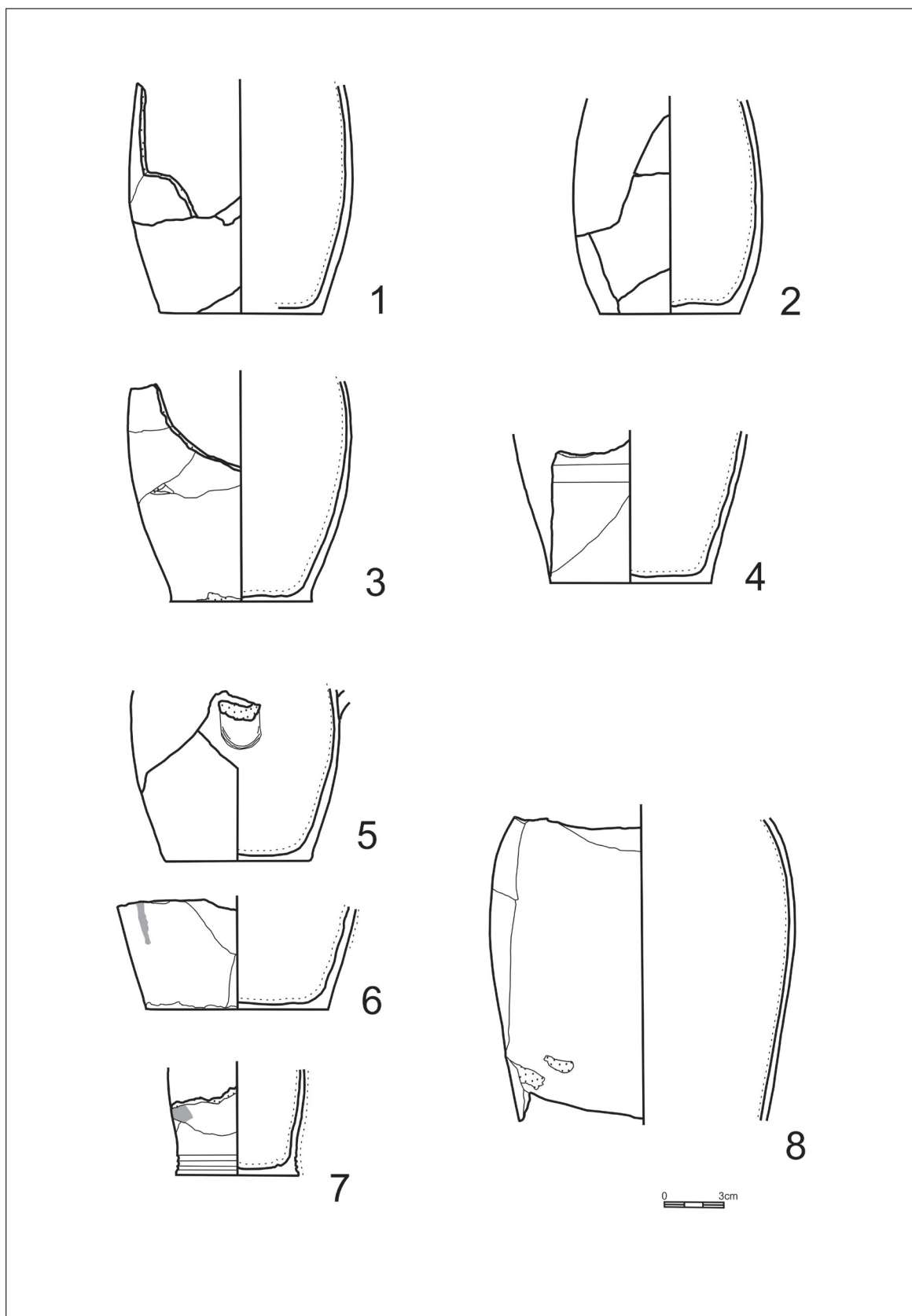
Obr. 9. Košumberk (okr. Chrudim). Jímka u budovy purkrabství. Keramika. Př. č. 112/76, sáč. 1. 1 – 1/46, 2 – 1/47, 3 – 1/45, 4 – 1/48, 5 – 1/55, 6 – 1/52. Kresba J. Musil a M. Rohlenová. – **Abb. 9.** Košumberk (Bez. Chrudim). Abfallbehälter beim Burggrafschaftsgebäude. Keramik Nr. 112/76, Beutel 1. Zeichnung J. Musil und M. Rohlenová.

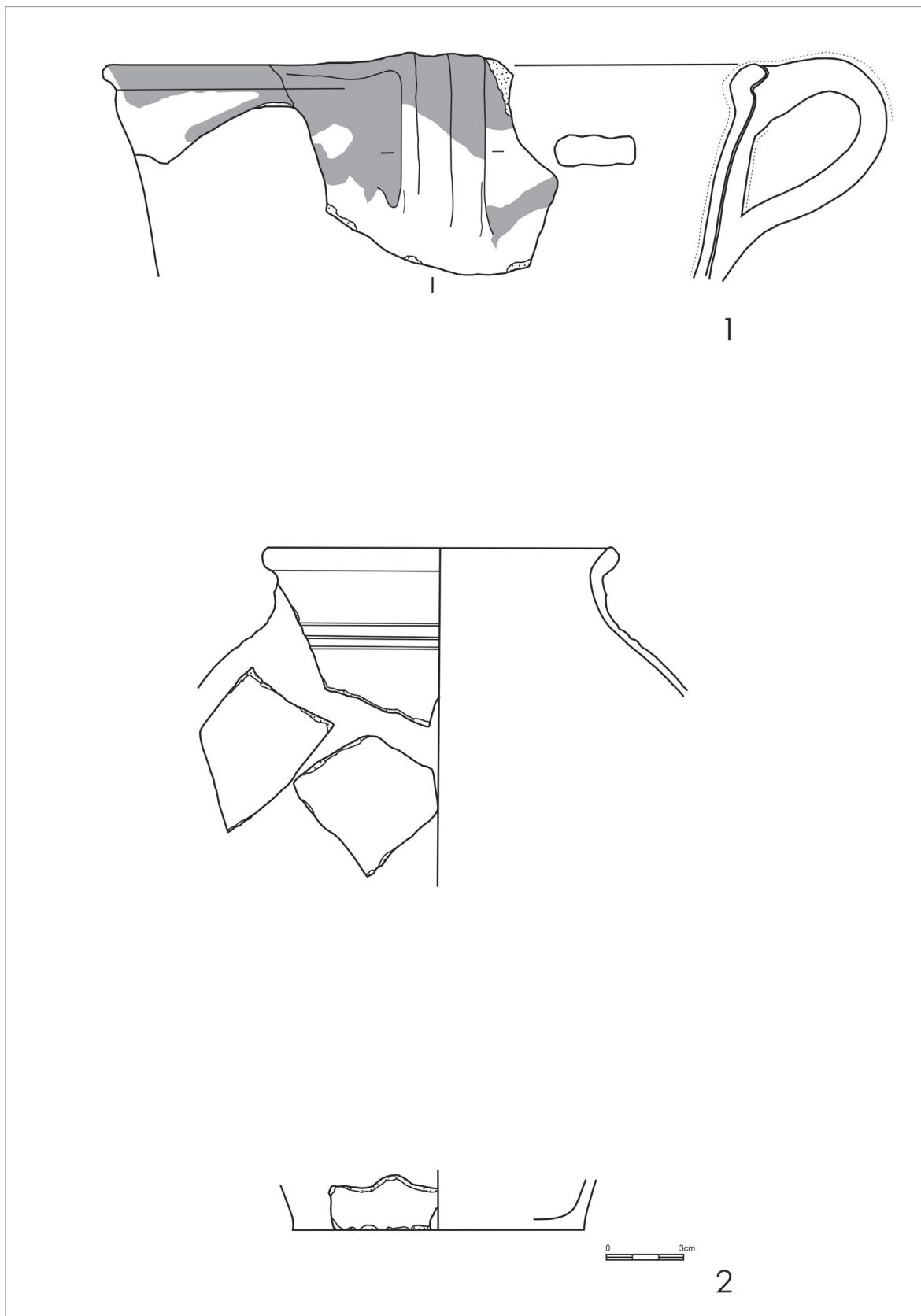
Obr. 10. Košumberk (okr. Chrudim). Jímka u budovy purkrabství. Keramika. Př. č. 112/76, sáč. 1. 1 – 1/49, 2 – 1/5. Kresba J. Musil. – **Abb. 10.** Košumberk (Bez. Chrudim). Abfallbehälter beim Burggrafschaftsgebäude. Keramik Nr. 112/76, Beutel 1. Zeichnung J. Musil.

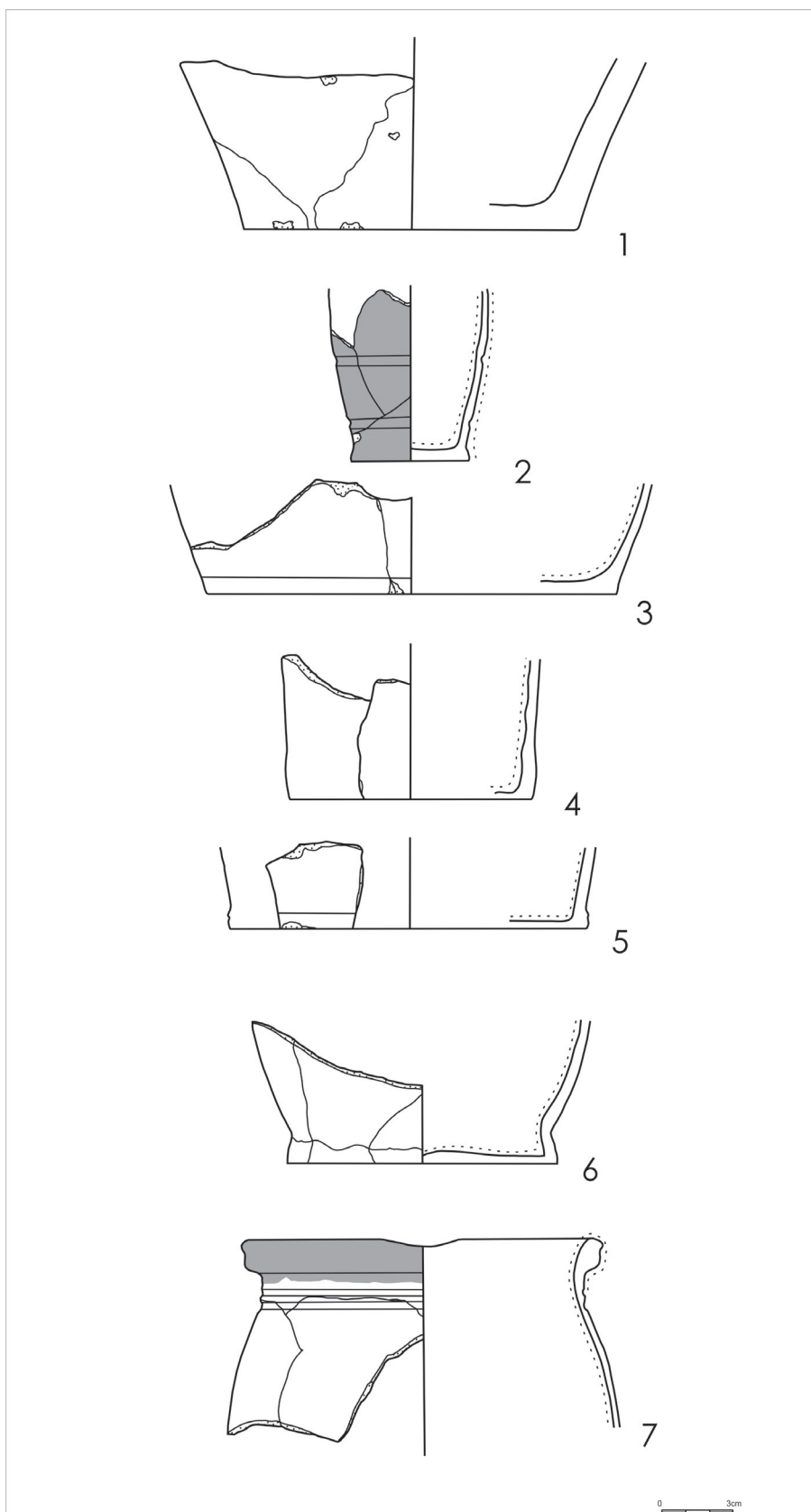
Obr. 11. Košumberk (okr. Chrudim). Jímka u budovy purkrabství. Keramika. Př. č. 112/76, sáč. 1. 1 – 1/56, 2 – 1/51, 3 – 1/57, 4 – 1/58. Kresba J. Musil. – Abb. 11. Košumberk (Bez. Chrudim). Abfallbehälter beim Burggrafschaftsgebäude. Keramik Nr. 112/76, Beutel 1.

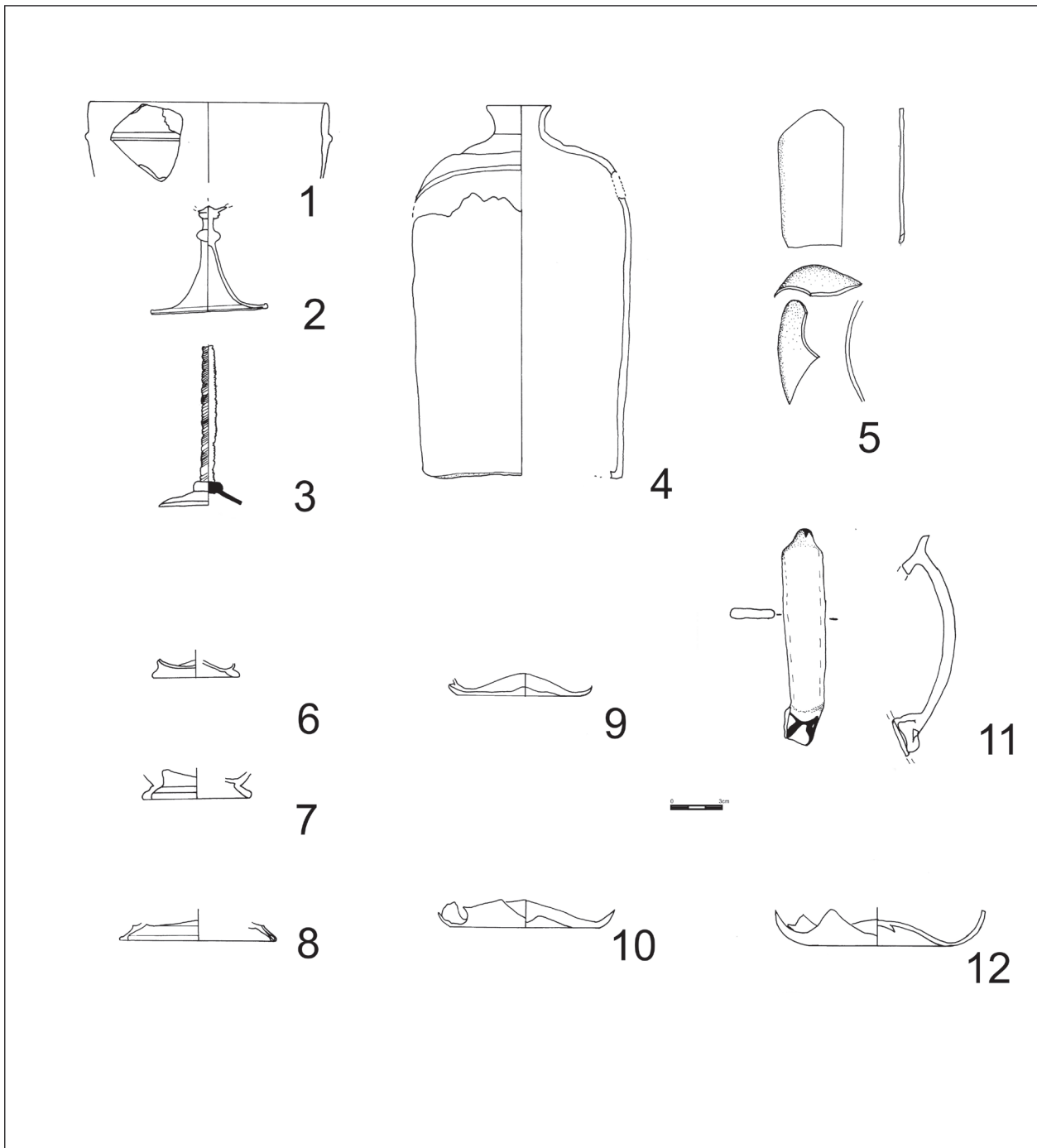
Obr. 12. Košumberk (okr. Chrudim). Jímka u budovy purkrabství. Keramika. Př. č. 112/76, sáč. 2. 1 – 2/6, 2 – 2/8, 3 – 2/7, 4 – 2/9, 5 – 2/10, 6 – 2/11, 7 – 2/12, 8 – 2/15. Kresba M. Rohlenová. – **Abb. 12.** Košumberk (Bez. Chrudim). Abfallbehälter beim Burggrafschaftsgebäude. Keramik Nr. 112/76, Beutel 2. Zeichnung M. Rohlenová.

Obr. 13. Košumberk (okr. Chrudim). Jímka u budovy purkrabství. Keramika. Př. č. 112/76, sáč. 1. 1 – 1/54, 2 – 1/53. Kresba M. Rohlenová. – **Abb. 13.** Košumberk (Bez. Chrudim). Abfallbehälter beim Burggrafschaftsgebäude. Keramik Nr. 112/76, Beutel 1. Zeichnung M. Rohlenová.

Obr. 14. Košumberk (okr. Chrudim). Jímka u budovy purkrabství. Keramika. Př. č. 112/76, sáč. 1 a 2. 1 – 2/1, 2 – 1/44 a 2/2, 3 – 2/3, 4 – 2/4, 5 – 2/5, 6 – 2/13, 7 – 2/14. Kresba M. Rohlenová. – **Abb. 14.** Košumberk (Bez. Chrudim). Abfallbehälter beim Burggrafschaftsgebäude. Keramik Nr. 112/76, Beutel 1 und 2. Zeichnung M. Rohlenová.

Obr. 15. Košumberk (okr. Chrudim). Jímka u budovy purkrabství. Sklo. Př. č. 112/76. Kresba M. Rohlenová. – *Abb. 15. Košumberk (Bez. Chrudim). Abfallbehälter beim Burggrafschaftsgebäude. Glas. Nr. 112/76. Zeichnung M. Rohlenová.*

Ploché mísy s talířovým podokrajím byly zastoupeny pěti jedinci, z nichž pouze u jediného nebyly zjištěny stopy výzdoby. V jednom případě bylo malování kombinované proškrabováním do podkladové vrstvy, blízcí se mezzomajolice (obr. 11:4). Ústřední motiv byl vegetabilní v podobě stylizovaných tulipánů a chryzantém. Předobraz této silně zjednodušené stylizované výzdoby nalzáme u barevného čínského porcelánu a jeho napodobenin z přelomu 16. a 17. století (srov. Riesenbieten 1921, Abb. 29–34), popř. i mezi tzv. žitavskými fajánsemi (Scheufler 1963). U dalšího jedince byla kombinovaná malba kukačkou s ústředním vegetabilním motivem provedený trasakováním (obr. 11:1). Malba štětcem byla registrována také v jednom případě, motiv se však vzhledem k malé míře dochování nepodařilo určit (obr. 11:2). V posledním případě se jednalo o kukačkou bíle malovaný ornament na červeném nástřepí, na okraji pásy paralelních rovnoběžných linek, pod nimi se nalézal ornament v podobě opakujícího se obrácené číslice devět, ústředním motivem na dně byly patrně rozviliny (obr. 11:3). Analogickou výzdobu nalzáme i u nepublikovaného souboru z novověké odpadní jámy 501 v Hradební ulici v Chrudimi, k jejímuž zaplnění došlo po třicetileté válce (Frolík – Musil – Omelka – Řebounová 2010, 193–208; Frolík – Musil 2010, 9).

Stavební keramika je reprezentována pouze jedním amorfním zlomkem hnědočervené barvy. Ačkoliv z terénního popisu víme, že jímka byla uzavřena cihlovou klenbou, formáty použitých cihel tehdy nebyly zaznamenány. Obecně můžeme říci, že stavební keramika se na hradě ve větší míře uplatňuje až při přestavbě hradu po požáru v roce 1573 (srov. Frolík – Musil 2015a). Horní hranici intervalu v našem případě představuje rok 1614, kdy byla budova purkrabství přestavována (srov. výše).

Kovové artefakty reprezentuje pouze drobný zlomek horní části hřebíku (obr. 8:6) s hlavou a s dřikem kruhového průřezu. Nelze vyloučit, že se jedná o recentní intruzi, k čemuž nás vede právě kruhový průřez dříku.

Soubor dále obsahuje 17 zlomků dutého skla (obr. 15) převážně světle zelené barvy. Jedinou výjimku představuje zlomek duté patky holby/džbánu (obr. 15:7) vyrobený ze skloviny červené barvy. Ze 17 zlomků pouze dva nelze jednoznačně typologicky zařadit. Soubor je velmi fragmentární a pouze na jedinou výjimku, kterou tvoří torzo čtyřboké láhve (obr. 15:4), není možné kompletně rekonstruovat jednotlivé tvary nalezeného dutého skla. Mezi nálezy dominují zlomky čtyřbokých a vícebokých lahví (8 ks – obr. 15:4, 5, 10, 12), což je jev zjištěný při zpracování souboru z roku 1922 (Dudková – Máchová – Musil 2011, 111–112, obr. 6). Dle analogií je lze blíže datovat do poloviny 17. století (Hejdová 1981; Sedláčková – Rohanová a kol. 2016, 210–211). Poháry jsou zastoupeny dvěma exempláři (obr. 15:2, 3). Pozornost si zaslouží zejména zlomek pohárku s vysokým štíhlým jemně tordovaným dřikem (obr. 15:3), který má své předobrazy v pohárech s „křídly“ benátské sklářské produkce (Hetteš 1973, 15–16). Datovat ho lze do 2. poloviny 16. století. Číše s nataveným horizontálním vláknem (obr. 15:1) je v souboru zastoupena jednou. Džbány, konvice a holby tvoří skupinu zlomků dutých patek (obr. 15:6, 7, 8) a skleněného páskového ucha (obr. 15:11). Ke zvláštním tvarům je možno zařadit jeden zlomek. Celkově se soubor jeví chronologicky jednotný, odpovídá svou skladbou i publikovanému souboru nálezů získaných při rekonstrukci hradu v roce 1922 (srov. Dudková – Máchová – Musil 2011), jedinou odlišností od souboru získaného v roce 1922 je absence gotického tvarosloví. Na základě analogií lze datovat nálezy skla z jímky u hradního purkrabství do 2. poloviny 16. a 1. poloviny 17. století, což je plně v souladu s datováním nálezů keramiky.

Závěr

Shrňme-li výše uvedené výsledky analýzy, soubor obsahuje nálezy z širšího časového úseku, který zabírá přelom 15./16. a starší část 17. století. K výstavbě jímky došlo patrně v souvislosti s přestavbou budovy purkrabství v roce 1614. Datování se opírá zejména o chronologicky citlivější

nálezy dutého skla a importovanou novokřtěneckou fajáns. Soubor byl do jímky uložen až po zániku její funkce, pravděpodobně v souvislosti se zánikem rezidenční funkce hradu po roce 1684. V roce 1769 se poprvé zmiňuje hrad jako neobyvatelný (Sedláček 1935, 103).

Tato studie je dílčím výsledkem projektu Studentské grantové soutěže Západočeské univerzity v Plzni SGS-2018-049 „Hospodářské zázemí a přírodní prostředí zaniklých středověkých a novověkých vesnických sídel – 3. etapa.“

Poznámky

- ¹⁾ Terénní popis převzat z originální terénní dokumentace a strojopisu hlášení o akci na Archeologický ústav AV ČSAV v Praze (Sigl 1977). Děkuji tímto Jiřímu Siglovi a Miroslavu Novákovi za zpřístupnění dokumentace a archeologických nálezů z tohoto výzkumu.
- ²⁾ 1) barva, 2) ostřívo, 3) barva lomu, 4) výpal, 5) povrch, 6) afinita k jiné technologické skupině.
- ³⁾ Nezařaditelné 001-; pravěk 100-; raný a vrcholný středověk 200-; novověk 300-.

Literatura a prameny

Rukopisy a dokumentace

Frolík, J. – Musil, J. – Sigl, J. s. d.: Manuál technologických skupin středověké a novověké keramiky na Chrudimsku. Nепublikovaný strojopis. Ulož. archeologické pracoviště Regionálního muzea v Chrudimi. Chrudim.

Sigl, J. 1977: Kat. obec Luže, osada Košumberk, okres Chrudim. Zpráva za období 1976. Strojopis hlášení z 1. února 1977. Ulož. archiv archeologického oddělení Muzea východních Čech v Hradci Králové.

Literatura

Blažková–Dubská, G. 2007: House of the armory scribe at Prague castle. *Studies in Post-Medieval Archaeology* 2, 9–42.

Dudková, P. – Máchová, K. – Musil, J. 2011: Soubor středověkého a raně novověkého skla z hradu Košumberka, okr. Chrudim. – Fundensemble vom mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Glas aus der Burg Koschumberg (Košumberk), Lkr. Chrudim, Region Pardubitz (Pardubice). *Historické sklo* 5, 101–120.

Durdík, T. 2000: *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. Praha.

Frolík, J. – Musil, J. 2010: Záchraný archeologický výzkum v Hradební ulici v Chrudimi v roce 2006. *Chrudimský vlastivědný sborník* 14, 3–28.

Frolík, J. – Musil, J. 2015a: Cihla a stavební keramika v Chrudimi ve středověku a novověku. *Forum Urbes Medii Aevii* 9/1–2, 236–247.

Frolík, J. – Musil, J. 2015b: Katalog archeologických nálezů z hradu Košumberka 1. Kovové předměty. Praha – Chrudim.

Frolík, J. – Musil, J. 2016: Katalog archeologických nálezů z hradu Košumberka 2. Kamnové kachle. Část první. Praha – Chrudim.

Frolík, J. – Musil, J. – Omelka, M. – Řebounová, O. 2010: Nález dvojice Benediktových křížů z Chrudimi – Hradební ulice. *Chrudimský vlastivědný sborník* 14, 193–208.

Frolík, J. – Sigl, J. 2002: K počátkům hradu Košumberka. *Archaeologia historica* 27, 61–77.

Hejdová, D. 1981: The Glasshouse at Rejdice in North Eastern Bohemia. Late 16th – Early 17th Centuries. *Journal of Glass Studies* 23, 18–33.

- Herout, J. 1957: Košumberk. Pardubice.
- Hetteš K. 1973: Benátské sklo v československých sbírkách. Katalog výstavy UMPRUM. Praha.
- Jeníček, V. V. 1912: Na Košumberku jindy a dnes. Čáslav.
- Musil, J. 2009: An assemblage of Late Middle Age and Early Modern period ceramics from Rabštejn Castle in the cadastral territory of Smrkový Týnec in the district of Chrudim. *Studies in Post-Medieval Archaeology* 3, 45–64.
- Musil, J. 2016: Záchrané archeologické výzkumy na hradě Košumberku v roce 2011. *Castellologica bohemica* 13, 221–235.
- Musil, J. 2018: Fajánsová poklička na hradě Košumberku. *Chrudimské vlastivědné listy* 27/2, 5–8.
- Pajer, J. 2001: Novokřtěnské fajánse ze Strachotína. Mikulov.
- Poche, E. a kol. 1978: Umělecké památky Čech 2 (K/O). Praha.
- Riesenbieter, O. 1921: Die deutschen Fayencen des 17. und 18. Jahrhunderts. Leipzig.
- Sedláček, A. 1935: Hradý, zámky a tvrže království Českého, díl I. Chrudimsko. Praha.
- Sedláčková, H. – Rohanová, D. a kol. 2016: Renaissance and Baroque Glass from the Central Danube Region. Brno.
- Scheidemantel, D. – Schifer, T. 2005: Waldenburger Steinzeug. Dresden.
- Scheufler, V. 1963: Katalog žitavských fajánsí ze sbírek moimopražských muzeí. *Český lid* 50, 279–284.
- Sigl, J. 1981: Košumberk, o. Luže, okr. Chrudim. *Výzkumy v Čechách* 1976–77, 62.
- Sigl, J. – Vokolek, V. 1977: Záchrané výzkumy, terénní průzkumy a další akce AO KMVČ v roce 1976. *Zpravodaj Krajského musea východních Čech v Hradci Králové* 4/2, 3–11.
- Voráček, E. a kol. 2010: Luže v dějinách 1. Od počátku středověku do konce 17. století. Luže.
- Wirth, Z. 1902: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu Vysokomýtském. Praha.
- Zápotocký, M. 1978: Středověká keramika severočeského Polabí. Morfologie a relativní chronologie. – Die mittelalterliche Keramik des nordböhmischen Elbegebiet. *Památky archeologické* 69/1, 171–238.

Jan Musil: Der neuzeitliche Abfallbehälter auf der Burg Košumberg

Die Burgruine von Košumberk stellt eine bedeutende Dominante am linken Ufer des Flüsschens Novohradka nicht weit von der Stadt Luže dar (Abb. 1). Die Burg wurde auf einem markanten Felsvorsprung über diesem Flüsschen aufgebaut. Das enge Tal wird hier zu einem offenen Gelände von Chrudim, dadurch handelt es sich um eine strategische Lage. Aus der siedlungsgeographischen Sicht wurde die Burg am Rande des alten Siedlungsgebiets situiert. Die Burgruine selbst ist seit den 20er Jahren des 20. Jahrhunderts systematisch archäologisch untersucht. Die ersten Aktivitäten sind mit der Genossenschaft für die Rettung der Burg Košumberk zu verbinden. Die reguläre archäologische Untersuchung verlief in der Lokalität erst in den 70er Jahren des 20. Jahrhunderts, und zwar in dem Zusammenhang mit den umfangreichen Denkmalgestaltungen in den Jahren 1973–1977, die durch NP GEOINDUSTRIA durchgeführt wurden. Die archäologische Beaufsichtigung hielt damals das Kreismuseum Ostböhmens in Hradec Králové (Königrätz) unter der Leitung von J. Sigl.

Im Jahre 1976 wurde neben dem Burgruinegebäude ein neuzeitlicher Abfallbehälter entdeckt. Während der Erdarbeiten wurde nur die archäologische Beaufsichtigung gesichert. Als es zur Entdeckung der archäologischen Situationen kam, wurden auch die Säuberung und Dokumentation in der Form von einer Terrainskizze mit einer Beschreibung durchgeführt. Die Fotodokumentation wurde nicht wegen des Zeitmangels aufgenommen. Aus dem Objekt stammt eine zahlreiche Kollektion der Funde – 161 Bruchteile (insgesamt 3818 g) – 142 Stück Keramik (Küchenkeramik, Tischkeramik), 1 Stück Baukeramik, 1 Fragment von

einem eisernen Gegenstand und 17 Bruchstücke aus Glas. Die Funde sind heute im Museum Ostböhmens in Königgrätz unter Nr. 112/76 deponiert.

Die Funde stammen aus dem Zeitraum von der Wende des 15./16. Jahrhunderts bis zum späten 17. Jahrhundert. Zur Aushöhlung des Abfallbehälters kam es wahrscheinlich im Zusammenhang mit dem Umbau des Burggrafschaftsgebäude im Jahre 1641. Diesem entspricht auch die Datierung der Keramikkollektion; chronologisch empfindlich sind die importierten Täufer aus Fayence und die Funde der Hohgläser. Die Keramik und andere Gegenstände wurden in den Abfallbehälter im Zusammenhang mit dem Verlust der Residenzfunktion der Burg nach dem Jahre 1684 weggeworfen. Im Jahre 1769 wird die Burg ausdrücklich als unbewohnbar erklärt.